

Antall József

Az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy Magyarországon

Forrás: Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból. Születése 80. évfordulója tiszteletére. Összeállította és az életrajzi bevezetőt írta: Kapronczay Károly. Az előszót írta: Varga Benedek. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Gazda István. A bibliográfiai függelék összeállításában közreműködött: Kapronczay Katalin. Bp., 2012. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – MATI. pp. 272–281. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 95.)

Az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy Magyarországon¹

Magyarországon az orvostörténeti szakterületen különös jelentősége van a múzeumügynek. Az ország egyetlen orvostörténeti jellegű tudományos intézete a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár, amely muzeális tárgyi anyagot, könyv- és folyóiratanyagot, valamint levéltári anyagot is őriz, de tevékenységéhez tartozik az Orvostörténeti Közlemények (Communicationes etc.) és más orvostörténeti művek kiadása is. A művelődésügyi és az egészségügyi miniszterek együttes rendelete az intézet kereteit 1971-ben tovább bővítette: szaklevéltárrá is alakult. A most már mindhárom gyűjteményi ágat magába foglaló Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár ezzel a szakági kutatások bázisintézete lett.

Sajnos ennek a jelentős szerepnek megvannak az árnyoldalai is. Ma nálunk nem kötelező tárgy az egyetemeken az orvostörténet, és nincs is orvostörténeti intézet a négy orvosi egyetemünkön. Korábban magántanárok, illetve rendkívüli tanárok adták elő ezt a tárgyat, de kinevezett professzora és intézete ezekben az időkben is csak – a ma Romániához tartozó – kolozsvári egyetemen volt. (Most – az orvosképzés reformja kapcsán – várunk e kérdésben is fontos döntéseket.)

A tudománytörténeti múzeumok helyzete bizonyos szempontból elüt a többi múzeumokétól. A tudományos kutatásnak itt sokkal inkább emlékanyaga a könyv, a kézirat, általában a „papíryanag”. A műtárgyak mellett nálunk nagyobb szerepe van a történeti dokumentációs-archivális anyagnak, ezért szükségszerűen „Papírmúzeum”-nak tűnhet az intézmény. Azonban, míg más esetben ellenfelei és hívei egyaránt vannak a múzeumok, könyvtárak és levéltárak szervezeti összefogásának, addig a tudománytörténeti múzeumok helyzetével tisztában levő szakemberek előtt nem lehet kétséges a szoros együttműködés szükségessége, illetve a teljes szervezeti egység, ez pedig megköveteli a gyűjtemények egységét is.

Bátran kimondhatjuk tehát, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténet lényegében „múzeumi tudomány”, hiszen vizsgálati anyaga nagyrészt a múzeumokban – nálunk a mi szakmúzeumunkban – található.

*

¹ Az eredeti tanulmány forrása: Antall József: Az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy Magyarországon. = Múzeumi Közlemények 10 (1971) No. 2. pp. 28–42.

Az orvostörténeti múzeumügy fejlődése tulajdonképpen két úton haladt. Az egyik út: amikor az oktatás szolgálatában álló demonstrációs tárgyakat „egyetemi intézeti múzeumokban” gyűjtik össze, tárolják. Hazánkban ennek már a XVIII. században a budai és a pesti egyetemen – sőt részben már Nagyszombatban is – nyomára bukkanunk. Idők folyamán mind több hagyaték kerül ezekbe a „házi múzeumokba” s belőlük – az egyetem működésének melléktermékeként – lassan megszületik az „egyetemi múzeumi gyűjtemény”. Ez nálunk valódi orvostörténeti múzeummá sohasem tudott átalakulni, mint Bécsben vagy Koppenhágában az ottani gyűjtemények.

Az orvostörténeti múzeumok keletkezésének másik útja: amikor múzeumi szándékkal és jelleggel hoznak létre intézményt, mint Angliában a Wellcome Intézetet, vagy nálunk a mi Semmelweis Orvostörténeti Múzeumunkat. Ilyen alapításokra azonban csak a XIX. és XX. század fordulóján került sor.

Nem tudjuk, hogy mennyiben hatott külföldi példa az orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum (1905) és a gyógyszerészegyleti Gyógyszerészi Múzeum (1906) létesítésére. Tény, hogy a világ legjelentősebb hasonló intézete, az előbb már említett londoni Wellcome Historical Medical Museum and Library is 1905-ben jött létre. Ma már igen jelentős orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumi és könyvtári gyűjtemények találhatók az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban, Franciaországban, Olaszországban, Svájcban, Dániában, Hollandiában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Ausztriában, Romániában – sorolhatnánk tovább is az országokat –, azonban anyaggazdagságban és szervezettségben máig elől jár a Wellcome Intézet.

Sajátos történelmi fejlődésünk, a kedvezőtlenebb viszonyok, és nem a jó szándékú kezdeményezők hiánya okozta, hogy az azonos alapítási év ellenére, nálunk is lassabban alakult az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy, mint Angliában.

A kezdet: 1905 áprilisa; ekkor látott napvilágot a Budapesti Kir. Orvosegyesület felhívása,² amelyben Magyarország orvosaihoz fordult, hogy ajándékaikkal segítsék elő egy orvostörténelmi múzeum létesítését. Az előkészítő bizottságot már korábban: 1904-ben állították fel; Högyes Endre professzor elnökletével működött „az általa már régebben, most pedig Temesvárytól indítványozott orvostörténelmi múzeum létesítése ügyében”.³ Högyes, aki 1906-ban hunyt el, halála előtt lemondott tisztségéről és Elischer Gyula lett a múzeumi bizottság elnöke. A tényleges szervező munka azonban a nagy Semmelweis-kutatóra és kiváló

² Az Orvosegyesület felhívása megtalálható a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum történeti dokumentum gyűjteményében. 67.548.1 ltsz.

³ A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837–1937. Szerk.: Salacz Pál. Bp., 1937. MTI. ny. pp. 244–245.

orvostörténészre: Győry Tiborra hárult, aki a bizottság előadója és az Orvosegyesület könyvtárnoka volt. Az anyaggyűjtés megkezdésére, az első sikeres lépésekre utal Salacz,⁴ amikor azt írja az Orvosegyesület 1905. évi eredményeiről:

„Valósággá válik az egyesület orvostörténelmi múzeuma is, amely Győry Tibor (akkor még másodkönyvtáros) személyében megtalálja a vezetésre és gyarapításra legilletékesebb szakembert, akinek lelki szemei előtt elsősorban hazai orvostudományunk fejlődésének emlékeit lehetőleg teljesen felölelő gyűjtemény lebegett. A szépen induló kezdetet – orvostörténelmünk nagy kárára – a világháború és az utána következő nehéz évek szakították meg a Győry lelkes művének folytatása még mindig nem tudott megkezdődni.”

A további fejlődésről szintén Salacztól értesülhetünk. Az Orvosegyesület 1908. évi eseményeit összefoglaló írásának az egyesületi székházról szóló részében ezt olvashatjuk:

„A II. emeleti legnagyobb helyisége igen alkalmas ülésteremmel szolgált a szakosztályok számára, az egyik kisebb teremben pedig az egyre szaporodó orvostörténelmi múzeum nyert elhelyezést.”

Ugyanitt lábjegyzetben azt is megjegyzi Salacz, hogy Korányi Frigyes közbenjárására a Balassa, a Lumniczer és a Markusovszky család igen értékes levelezéssel és más kéziratos anyaggal gyarapította a múzeumi anyagot.

A biztató kezdet után, amely máig biztosította a különben megszerzhetetlen orvostörténelmi gyűjtemény fennmaradását, mint önálló intézet nem tudott gyökeret verni a múzeum. Jól mutatja ezt az a tény, hogy Nékám Lajos professzor 1918-ban tervezetet dolgozott ki a „Magyar Orvostörténelmi Múzeum” létesítésére, amely nyilvánvalóan a Högyes-féle kezdeményezés (1905) továbbfolytatását jelentette.⁵ A tervezett múzeum gyűjtőköre kiterjedt volna a széles értelemben vett orvostörténetre, tehát a gyógyszerészet és általában az egészségügyi emlékéanyagára is. Különösen fontosnak ítélték meg az első világháború emlékeinek az összegyűjtését, ami előrelépés volt, miután a Högyes-féle javaslat az 1850 előtti anyagban jelölte meg a gyűjtési korhatárt. Ennek a javaslatnak és a lezajlott

⁴ Uo. pp. 249–254.

⁵ Szamosháti Dániel: 45 év előtti tervezet Magyar Orvostörténelmi Múzeum létesítésére. = Az Országos Orvostörténelmi Könyvtár Közleményei – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. Vol. 28. (1963) pp. 266–271.

vitának már jellemzője, hogy túllép a leletmentésen és az intézeti munka jellegét is meghatározza. Javasolják a Magyar Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtár elnevezés használatát is, amely már a gyűjtőkört is meghatározza. A leendő intézmény személyi összetételére is gondolnak, amikor kimondják, hogy a gyűjtő munkát orvos és történész végezze, de abba levéltári, könyvtári és múzeumi gyakorlattal rendelkező szakembereket is vonjanak be. Világosan látták, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténelmi jellegű múzeumi munka sokféle ismeretet igényel, ez nem lehet csak a hagyományos kiképzésben részesült szakemberek munkája.

*

Egy-egy szakterület múzeumának megszületését sokféle körülmény segítheti elő. A leginkább kézenfekvő, ha szép műemléki környezetben muzeális értékű berendezést, gyűjteményt őriznek meg. Ez vonatkozik a gyógyszerésztörténelmi múzeumokra is, ahol az esztétikumnak is nagy szerepe van. Éppen ezért olyan helyeken fogant meg a gyógyszerész múzeumügy gondolata, ahol ennek megvoltak a tárgyi feltételei.⁶

Erdélyben, Kolozsvárott született meg az első kezdeményezés gyógyszerésztörténelmi múzeum létesítésére. A Gyógyszerészi Közlöny 1887. évi egyik számában ezt a hírt olvashatjuk:

„A kolozsvári egyetem gyógyszerész hallgatóinak segélyegylete Böckel Samil elnöklete alatt tartott gyűlésén elhatározta, hogy egy „Gyógyszermúzeum”-ot fog létesíteni.”⁷

Orient Gyula gyógyszerész – a kolozsvári egyetem akkori tanársegédje – írásaiból követhetjük nyomon a Gyógyszerészeti Múzeum történetét. Kiviláglik belőlük, hogy a lelkes kezdeményezés után másfél évtized is eltelt, amíg az első eredmények megmutatkoztak. A Gyógyszerészeti Közlönyben 1903-ban közölt felhívásában is a Magyar Gyógyszerészeti Múzeum felállítását szorgalmazta Orient.⁸ A kolozsvári Gyógyszerészeti Múzeum nemcsak erdélyi, hanem az egész akkori Magyarországról származó anyagot gyűjtötte, illetve őrizi ma is.

⁶ Hazai viszonylatban kiemelkednek a volt jezsuita patika-berendezések a XVIII. századból: a kőszegi patika az Iparművészeti Múzeumban, az egri Telekesy-patika, a székesfehérvári „Fekete Sas” patika. A két utóbbit múzeumi egységgé is nyilvánították.

⁷ Gyógyszerészi Közlöny 3 (1887) p. 223.

⁸ Gyógyszerészi Közlöny 19 (1903) No. 8. pp. 125–127.

Példát mutat Orient abban, hogy elveti a szűk látókörű szakmai sovinizmusra épülő szeparatista szemléletet:

„A Magyar Gyógyszerészeti Múzeum megalapítása nem a magyar gyógyszerészek lelkesedéshiányán, s nem is a tárgyak csekély számán múlott, hanem valószínűleg inkább azon, hogy féltett ereklyéik magánosok kezébe, vagy legföljebb szegényes, szűk hellyel és anyagiakkal küzdő testületekhez jutnak, nem pedig nekik legmegfelelőbb helyre, s nem fognak abban a megkövetelt gondozásban és elhelyezésben részesülni, a milyent csak oly gazdag múzeum nyújthat mint a minő az országos 'Erdélyi Múzeum'.”

Arra is hivatkozott Orient, hogy legtöbbször külföldön is a nemzeti múzeumok keretében állítják fel a gyógyszerészeti múzeumokat, mert az önálló múzeumoknak nincsenek meg a feltételei.

Későbbi tanulmányában⁹ megállapítja, hogy 1903-as felhívása a Múzeum érdekében először „teljesen meddő maradt”. Személyes levelezéssel és látogatásokkal ért csak el eredményt. Sokan inkább a nürnbergi Germanische Museum-ba küldték emléktárgyaikat, eszközeiket, és nem a hazai gyógyszerésztörténeti gyűjtemény növelését tartották szem előtt. Pósta Béla egyetemi tanár, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségárának igazgatója írta 1905. évi intézeti jelentésében:

„...szabad legyen röviden megemlékezni az intézetünk kebelében alakuló magyar gyógyszerészeti múzeum gyarapodásáról. A magyar gyógyszerészet múltját hazánkban egyetlen gyűjtemény sem mutatja. Dr. Orient Gyula panasolta ezt nekem pár év előtt és kért, tennem lehetővé, hogy ez a múzeum osztályunk keretében létesülhessen. Nem tagadom, nem sok bizalmam volt hozzá, mert ismerem az általános érzéketlenséget és a mindent pénzzé tenni kívánó önösséget. De tudtam azt is, hogy a lelkesedés csodákra képes, Orient úr szemeiből pedig ennek tüze csillogott. Nos hát, a magyar gyógyszerészeti múzeum, úgy látom, minden nehézség daczára is, meg lesz...”

A kolozsvári Magyar Gyógyszerészeti Múzeum anyaga nyolc gyűjteménycsoportban kerül

⁹ Orient Gyula: A Nemzeti Múzeum érem- és régiségárának gyógyszerészeti gyűjteménye. In: Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségárából [Kolozsvár]. Vol. 9. (1918) p. 221.

elhelyezésre, állománya 1918-ban már meghaladta az 1000 darabot. A gyógyszerészet múltjának megbecsülése azt eredményezte Kolozsvárott és Erdélyben, hogy létrehozták a történelmi Magyarország első gyógyszerészeti múzeumát.

De a gyorsan fejlődő világvárosban, Budapesten is jelentkezik a gyógyszerészeti múzeum gondolata. Karlovsky Geyza, valamint Nagy Gyula már a '90-es években szorgalmazták a gyógyszerészeti múzeum felállítását. A Gyógyszerész Közlönyben olvashatjuk 1892-ben:

„Gyógyszerészi múzeum létesítését tervezi Nagy Gyula fővárosi gyógyszerész. E célból a „Gyógysz. Hetilap”-ban felhívást tett közzé, a melyben kéri a régi gyógyszerertári edények birtokosait, hogy azokat küldjék be, a melyeket ő hajlandó a gyógyszerészi nyugdíjintézet javára eső illő áron meg is venni.”¹⁰

A gyógyszerészeti múzeum gondolata tehát egyre többször felmerül. Traxler László egyik 1893-ban írott cikkében, amelyben egy 1754-ből származó gyógyszerertári számlát ismertet, mellékesen említi:

„Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy emlékezetbe ne hozzam K. Karlovsky Geyzának azon, már úgy látszik, feledésbe ment cikkét, a melyet egy Budapesten felállítandó gyógyszerészeti múzeum érdekében, ha jól emlékszem 5 év előtt írt: az ilyen és ehez hasonló régiségek csakis akkor lennének az enyészettől állandóan, és mindenkinek hozzáférhetőleg megóva, ha megőrzésükre nyilvános intézet létesítenék. Ha például a „Magyarországi Gyógyszerészegyesület” venné kezébe az ügyet, egyáltalán nem lennének a nehézségek legyőzhetetlenek.”¹¹

Érdemes megjegyezni, hogy e cikket a szerkesztőség a következő megjegyzéssel egészítette ki:

„Egy gyógyszerésztörténelmi múzeum felállítása és propagálása érdekében újabban Nagy Gyula fővárosi kartársunk indított nagyobb arányú actiot. Törekvéseit azonban eddig nem nagy siker koronázta, a mennyiben mostanáig alig

¹⁰ Gyógyszerészi Közlöny 8 (1892) p. 158.

¹¹ Gyógyszerészi Közlöny 9 (1893) p. 11.

néhányan küldtek be hozzá reliquiákat, noha azoknak méltányos áron való megvételére is ajánlkozott. A szép terv pedig kartársaink részéről valóban több pártolást érdemelne.”

Orient ismertetett cikkein kívül a legfontosabb felhívást a gyógyszerészekhez 1906-ban a Gyógyszerészeti Hetilap közölte.¹² Érdeemes idézni szövegének néhány sorát, amely a muzeális értékű magángyűjtemény és a közgyűjtemény viszonyát is érinti, megfogalmazása pedig egyetemes érvényű:

„...e gyűjtemények fennmaradása mivel sincs biztosítva, a bennünket a múlt tapasztalatai jogosult aggodalommal töltenek el ezen emlékek jövő sorsa iránt. Garanciákat kell tehát keresnünk ezek megőrzésére! Ezt parancsolja szűkebb kari érdekünk és a tágabb tudományos szempont, mert már odajutottunk, hogy minden megmenthető emlékünkhöz pusztulása egyúttal veszteség a tudományra nézve is.”

A Magyar Gyógyszerészegylet elnökségének a felhívása – hasonlóan a kolozsvári és a külön megemléített nürnbergi Germanische Museumhoz – Budapesten is a Nemzeti Múzeum keretében, a néprajzi osztály gyógyszerészeti gyűjteményeként (jogilag „örök letétként”) hívta életre a gyógyszerésztörténeti múzeumot. Ekkor – tehát 1906-ban – született meg a budapesti gyógyszerésztörténeti múzeumi részleg, amely hol visszaesve, hol fejlődve alakul a további évtizedekben.¹³

*

A későbbiekben is történt még néhány olyan kezdeményezés, amely közelebb hozta megvalósulásához az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügyet. Ezek sorát a Tanácsköztársaság idején felmerült terv indítja meg, amely egy önálló gyógyszerésztörténeti múzeum felállítására vonatkozott.¹⁴ A két világháború között, 1935-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán terveztek orvostörténeti múzeumot, amely az igen

¹² Gyógyszerészeti Hetilap 45 (1906) No. 2. p. 211.

¹³ Halmai János: Az „Ernyey József gyógyszerészeti múzeumról.” = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. Vol. 36. (1965) pp. 209–212.

¹⁴ Lásd erről bővebben Halmai János „Téri Tibor emlékezete” c. írásában a Gyógyszerészet 1968-as évfolyamában

értékes intézeti gyűjteményekre épült volna.¹⁵ (E gyűjtemények jó része megmaradt, azonban sohasem vált valódi múzeummá.) További két intézet, illetve gyűjtemény létesítése is érintette az orvostörténeti múzeumügyet. Az egyik az 1901-es alapítású Társadalmi Múzeumból 1919-ben szervezett Népegészségügyi Múzeum,¹⁶ amelyben – ha háttérbe szorítva is –, jelentős orvostörténeti anyag is bemutatásra került, ebben bizonyára nagy része volt orvostörténész igazgatójának, Gortvay Györgynek. (Anyaga a második világháborúban lényegében megsemmisült vagy elveszett.) Ennek az intézetnek azonban inkább az Egészségügyi Felvilágosító Központhoz hasonló szerepe volt, és nem lehetett igazi múzeumnak tekinteni. Ugyanígy kettős szerepe volt a régi és a modern mentési eszközöket bemutató, jelentős fejlődést elért Mentőmúzeumnak.¹⁷

Igen nehezen gyűlt a Nemzeti Múzeum keretében felállított gyógyszerészeti gyűjtemény anyaga is. Baradlai János írta erről:

„A magyar gyógyszerészeti múzeum alapját bármily szegényes is jelenleg, Ernyey József szorgalma és tudása teremtette meg. Óhajtandó volna, hogy őt nemes igyekezetében a magyar gyógyszerészek is támogassák s adományaikkal, vagy letétjeikkel a múzeumi anyagot szaporítsák.”¹⁸

Ernyey József (1874–1945) személyében valóban ritka tehetséget kapott a gyógyszerésztörténet, hiszen önmagában egyesítette valamennyi szükséges szakismeretet, a kolozsvári Pósta Béla múzeumigazgató és Orient Gyula gyógyszerész adottságait. Előbb gyógyszerész volt, majd 1908-tól a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a Néprajzi Múzeum, majd az Éremtár vezetője, illetve 1934-től a Természettudományi Múzeum főigazgatója. A gyógyszerészeti gyűjtemény tehát jó kezekbe került, nem rajta múltott, hogy az eredmények mégis kevésnek bizonyultak.

A gyógyszerészeti anyag gyűjtése azonban más helyen is pártfogóra talált. 1934-től kezdve Mozsonyi Sándor professzor vezetésével a Gyógyszerészeti Intézetben is gyűjtötték a tárgyi és dokumentációs emlékeket. E két gyűjtemény – az 1906 óta gyarapodó múzeumi és az említett intézeti gyűjtemény – egyesítésével hozták létre 1948. október 11-én az Ernyey

¹⁵ Sós József: Semmelweis emléke műalkotásokban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. = Orvostörténeti Közlemények – *Communicationes de Historia Artis Medicinae*. Vol. 46–47. (1968) p. 135.

¹⁶ Gortvay György: A Népegészségügyi Múzeum munkája. Bp., 1935. Egyesült ny. 128 p.

¹⁷ Kalmár János „vezetője” a Mentőmúzeumról: „La Musée de la Société de Sauveteurs Volontaires de Budapest” (Bp., 1938). Anyaga részben elpusztult, részben pedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum különgyűjteményeként őrzik.

¹⁸ Baradlai János – Bársony Elemér: A magyarországi gyógyszerészet története az ősidőktől a mai napig. 1. köt. Az ősidőktől 1800-ig. Bp., 1930. Magyarországi Gyógyszerész Egyesület. p. 342.

József Gyógyszerészeti Múzeumot,¹⁹ amely azonban hét évvel később, 1963-ban az egyetemi intézetek bővülésével kapcsolatban megszűntette működését. Anyagának nagyobb részét átvette a szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, kisebb része a Budapesti Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Intézetének kezelésében maradt, ahol a gyógyszerésztörténelmi előadásainak demonstrálására használják fel.

A pusztító háborúk után mindig megnő a múlt értékeinek megbecsülése, felrázza a közgondolkodást. Ha ez találkozik a múzeumszervezés reális lehetőségeivel, akkor biztosan számíthatunk a sikerre. A második világháború után, az 1848-as szabadságharc centenáriumi hangulata nemcsak az Ernyey József Gyógyszerész Múzeum felállítására vezetett. A Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete a „Magyar Orvostörténelmi Kiállítás” megrendezésével további fellelhető anyag összegyűjtésére és bemutatására törekedett.²⁰ Ennek volt eszköze a két esztendő múltával (1950) Szombathelyen megrendezett „Orvostörténelmi és népegészségügyi kiállítás” is.²¹

Csak a legismertebb gyűjteményekről, kiállításokról szólhattunk itt, nem tehetünk említést a jelesebb magángyűjteményekről, illetve vidéki egyetemeink értékesebb anyagáról, vagy éppen az Állatorvostudományi Kar egykori gyűjteményéről sem. De talán így is sikerült vázolni azokat a törekvéseket, amelyek az Országos Orvostörténelmi Könyvtár, majd pedig a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum megalakulásának előzményeként tarthatnak számon.

*

A ma önálló intézetként működő Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtár tulajdonképpen két önálló intézet egyesítéséből jött létre. Előbb az Országos Orvostörténelmi Könyvtárat állította fel 1951-ben az Egészségügyi Minisztérium. Ennek kezdettől fogva szoros kapcsolata volt az Országos Reuma és Fürdőügyi Intézettel, ami elsősorban abban gyökerezett, hogy gyűjteményének alapja a budapesti Irgalmas Kórház régi könyvanyaga volt. Ezt azután számos rendi – a pécsi és egri irgalmas, a váci piarista, a kalocsai és bajai ferences – könyvtár orvostörténelmi vonatkozású anyaga gyarapította az évek folyamán. 1952-ben az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete által átvett egykori budapesti Kir. Orvosegyesület könyvtárának az anyaga került az Országos Orvostörténelmi Könyvtár tulajdonába. Ekkor kapta meg a Könyvtár – a könyv- és folyóirat-anyag mellett – az

¹⁹ Lásd: Halmai János: Az „Ernyey József gyógyszerészeti múzeumról.”

²⁰ Réti Endre – Berndorfer Alfréd: Magyar orvostörténelmi kiállítás anyagának rövid ismertetése. Centenárius Orvosi Nagyhét alkalmából. Bp., 1948. Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete. 8 p.

²¹ Bencze József: Orvostörténelmi és Népegészségügyi Kiállítás. Szombathely, 1950. Szombathelyi Orvos-Egészségügyi Szakszervezet. 24 p.

orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum megmaradt gyűjteményét – műszer-, irat-, fotó-
stb. anyagát – is. További gyarapodását az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar
Tudományos Akadémia Könyvtára segítette elsősorban elő értékes duplumanyag
átengedésével, de vásárlások, ajándékok és cserék is hozzájárultak a ma kb. 100 ezres könyv-
és folyóirat-állomány kialakulásához.

Alapításakor még az egykori Irgalmas Kórházban működött a Könyvtár, mai épületét –
amelyben jelenleg már raktározási helyhiánnyal küszködik – csak 1956-ban kapta meg.

A Könyvtár jellegét, funkcióját gyűjteményei határozzák meg: egyrészt az 1900-ig
megjelent történeti értékű orvosi irodalom gyűjteménye (könyvmúzeuma), másrészt
orvostörténeti szakkönyvtár, amelyben a legfontosabb kézikönyvek, folyóiratok, és a rokon
területek szakirodalma is megtalálható.

Ritkaság-gyűjteménye sok, a könyvnyomtatás előtti időkben keletkezett kéziratos
anyagot tartalmaz: ősnymtatványokat, rarissima-vetustissima egyetemes anyagokat az 1501–
1600 közötti évekből, és régi magyar nyomtatványokat a könyvnyomtatás kezdetétől 1711-ig
terjedő időkből. Ebben a gyűjteményben találhatók meg a híres nyomdák termékei, az
unikumok, az illusztrációikról híres nyomtatványok, a híres kötések, és a neves possessorok
könyvei is.

A XVIII. és a XIX. századi orvosi irodalom – magyar és egyetemes vonatkozásban
egyaránt – rendkívül gazdag. A speciális szakgyűjtemények fokozatosan különültek el e
könyvanyagban belül. Gazdag anyag képviseli a botanika, a gyógyszer-tan, a sebészet, a
balneológia, a különböző betegségek, a népi gyógyászat stb. irodalmát. Az orvosi
disszertáció-gyűjtemény több mint ötezer kötetével nemcsak a régi magyar inaugurális
disszertációkat tartalmazza, hanem számos külföldi egyetem ilyen jellegű anyagát is, amely
nyomtatványcsere révén került hozzánk.

A különnyomat-gyűjtemény több mint 15000 egységet tartalmaz; részint magyar,
részint külföldi orvosi és orvostörténeti tárgyú cikkekből állt össze.

Gazdagnak mondható a Könyvtár folyóirat-állománya is: meghaladja a húszezer kötetet.
Csaknem teljességgel megtalálható a gyűjteményben a hazai orvosi folyóiratanyag a XIX.
század hatvanas éveitől, és még korábbi időszakról a külföldi orvosi irodalom.

*

A mai Semmelweis Orvostörténeti Múzeum előkészítése 1958-ban indult meg. Ekkor alakult
meg előkészítő bizottsága, jogszabályok jelentek meg az egészségügyi intézetek muzeális

értékű anyagának bejelentésére. 1962-ben a Fővárosi Tanács a múzeum elhelyezésére átadta az Egészségügyi Minisztériumnak a Budapest I. Apród u. 1–3. sz. alatt fekvő műemléki épületet, Semmelweis Ignác szülőházát. Röviddel később Pfannl Egon tervei alapján megkezdődött az épület múzeumi célú helyreállítása, amely 1964-ben fejeződött be. Az újjávarázsolt épületet 1964. október 12-én vette birtokába a szerveződő intézet. Néhány nap múlva – 1964. október 15-én – az udvarának kőfalában kiképzett sírkamrában elhelyezték Semmelweis Ignác 1963-ban exhumált hamvait. Nem egészen egy év múlva, 1965. augusztus 13-án – Semmelweis halálának centenáriumán – ünnepélyes keretek között felavatták a sírhelye előtt álló szobrot: Borsos Miklós „Anyaság” című szép alkotását. Ez a nap egyben a Múzeum hivatalos születésnapja is, mert ekkor jelent meg az egészségügyi és a művelődésügyi miniszterek közös rendelete a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum létesítéséről.

Sokan teszik fel a kérdést, hogy honnan került az „új” intézménybe a kiállított gazdag anyag? Az előzőek ismeretében erre már könnyű felelni: gyűjteményünk alapja az orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum (1905) és a gyógyszerészegyleti Gyógyszerészeti Múzeum (1906) később Ernyey József Gyógyszerészeti Múzeummá (1948) alakult gyűjteménye és az Orvostörténeti Könyvtár már korábban gyűjtött anyaga (régii patikaedények, fürdőpoharak, a híres Faludi-féle numizmatikai gyűjtemény, és más tárgyi emlékek). Ezt gazdagították – az egészségügyi miniszter már említett rendelkezése nyomán – az ország legkülönbözőbb részeiből beszállított anyag, valamint a különböző intézetek (elsősorban az orvostudományi egyetemek által átengedett muzeális tárgyak és történeti értékű dokumentumok).

Az egészséges gyűjteményi politika megnyilvánulás volt a Múzeum felállításáról intézkedő miniszteri utasításának az a rendelkezése is, amely kimondta:

„A Múzeum gyűjtőköre kiterjed a magyar orvostörténet (beleértve a gyógyszerészet és az egészségügy történetét is) tárgyi és dokumentációs emlékeire, az egyetemes orvostörténet Magyarországon fellelhető emlékeire, valamint a magyar orvostörténettel kapcsolatos külföldi emlékekre.”²²

Éppen ezért már természetesnek tűnik az illetékes szakminiszterek újabb rendelkezése, amellyel a budai Várnegyedben²³ feltárt barokk patikát – az egykori „Arany Sas” patikát –

²² 19/1965. (Eü. K. 18.) Eü. M. M. M. sz. együttes miniszteri utasítás.

²³ Budapest I., Tárnok u. 18.

gyógyszerésztörténeti múzeumi egységként 1966-ban a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumhoz csatolták, és amely – műemléki helyreállítása és korhű berendezése után – mint gyógyszerésztörténeti kiállítás nyílik meg a közönség számára.

Az ötvenes évek végén megindult integrációs folyamat újabb megnyilvánulásának fontos dátuma 1968. január 1., amikor az egészségügyi miniszter – egyetértésben a művelődésügyi miniszterrel – „az orvostörténelmi szakterület tudományos kutató és ismeretterjesztő tevékenységének összefogására és elősegítésére” egyesítette a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot és az Országos Orvostörténeti Könyvtárat.

Ez az intézkedés hozta létre tulajdonképpen azt az intézetet, amely az évtizedekkel korábban Hőgyes Endre által kezdeményezett intézet szellemi- és jogutódjának tekinthető. Végre tehát egy kézbe került az egész, széleskörűen értelmezett szakterület teljes tárgyi és dokumentációs emlékhelye, könyvtára. Így válhatott intézetünk hat évtized álmainak, törekvéseinek megtestesítőjévé.